

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES

Бабаев Д.Б., Токторова А.Э.

**ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙДА БИЛИМ БЕРҮҮ ЧӨЙРӨСҮНДӨ
ЧЫР-ЧАТАКТАРДЫ АЛДЫН АЛУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

Бабаев Д.Б., Токторова А.Э.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОНФЛИКТОВ
В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

D.B. Babaev, A.E. Toktorova

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PREVENTING CONFLICTS IN THE
EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY**

УДК: 371.54/2

Бул макалада конфликттик кырдаалдардан алдын алуунун педагогикалык шарттарынын негиздери жөнүндө жазылган. Ошондой эле “конфликттин алдын алуу” түшүнүгүнө аныктамалар берилди. Андан сырткары чыр-чатактардын үч компоненттери каралып, ар бирине мүнөздөмө берилген. Окутуучулар менен студенттердин ортосунда боло калчу конфликттик кырдаалдардын алдын алуу үчүн конфликтология боюнча семинарларды, тренингдик сабактарды өткөрүү боюнча сунуштар көрсөтүлгөн. Студенттер аркылуу ата-энелерге же ата-энелер аркылуу студенттерге оң таасир этүүдө окумуштуу В.И.Казаренков сунуш кылган педагогикалык таасир этүүнүн методдоруна макалада көңүл бурулган. Бул методдор студенттик жамааттын чыңдалышына жана окутуучулардын ортолорундагы бири-бирин мыкты түшүнүүнүн, жакындан таанып-билүүнүн жакшырышына шарт түзөрү айтылды. Окутуучулар үчүн конфликтология боюнча семинарларды өткөрүү менен аларды конфликттик кырдаалдардын алдын алуу боюнча методдор сунушталган.

Негизги сөздөр: орто кесиптик билим берүү, чөйрө, окутуучулар, студенттер, компоненттер, тарбия, ыкмалар.

В данной статье описаны основы педагогических условий предупреждения конфликтных ситуаций. Также было дано определение понятию термину «предупреждения конфликтов». В рамках данного исследования мы прибегали к понятию «предупреждение» конфликтных ситуаций. Кроме того, были рассмотрены и охарактеризованы три компонента конфликта. Даны рекомендации по проведению семинаров и тренингов по конфликтологии для предотвращения потенциальных конфликтных ситуаций между

учителями и учениками. В статье рассмотрены методы педагогического воздействия, предложенным ученым В.И. Казаренковым на студентов через родителей, а также на родителей через студентов. Было отмечено, что эти методы и условия укрепят студенческое сообщество и улучшат взаимопонимание между учителями. Учителям были предложены мастер-классы различных методов по предупреждению конфликтных ситуаций.

Ключевые слова: среднее профессиональное образование, среда, преподаватели, студенты, компоненты, воспитание, методы.

This article describes the basics of pedagogical conditions for the prevention of conflict situations. The definition of the term "conflict prevention" was also given. Within the framework of this study, we have resorted to the concept of "prevention" of conflict situations. In addition, three components of the conflict were examined and characterized. Recommendations are given for conducting seminars and trainings on conflict management to prevent potential conflict situations between teachers and students. The article considers the methods of pedagogical influence proposed by the scientist V.I. Kazarenkov on students through parents, as well as on parents through students. It was noted that these methods and conditions will strengthen the student community and improve mutual understanding between teachers. The teachers were offered master classes of various methods for preventing conflict situations.

Key words: secondary vocational education, environment, teachers, students, components, education, methods.

Билим берүү чөйрөсүндөгү жана анын катышуучуларынын ортосунда чыр-чатактуу кырдаалдар сейрек көрүнүш эмес. Ал окуу жамаатынын ичиндеги

мамилеге терс таасирин тийгизери белгилүү деңгээлде түшүнүктүү. Конфликтология тармагында азыркыга чейин “конфликттин профилактикасы” жана “конфликттин алдын алуу” түшүнүктөрүнүн так ажырымдары аныктала элек. Себеби, “профилактика” бир топ кеңири түшүнүк, ал эми “алдын алуу” профилактиканын бир бөлүгү катары каралат [1, 310-б.]. Биз изилдөөбүздүн чегинде конфликттик кырдаалдардын “алдын алуу” түшүнүгүнө көбүрөөк кайрылабыз.

Конфликттик кырдаалдардын алдын алуунун педагогикалык шарттарынын негиздеринин бири – окутуучу, студент жана алардын ата-энелеринин ортосундагы өз ара байланыш жана кызматташуу [2, 128-б.]. Философиялык сөздүктө “өз ара кызматташуу” терминине инсандардын бири-бирине тийгизген жардамы жана оң таасири, берген кеп-кеңеши, биргелешип конкреттүү бир жумушту бүтүрүүсү катары түшүндүрмө берилет.

Окуу процессинин катышуучуларын өз ара биргелешкен аракеттерин төмөнкүдөй үч компоненттен турган система катары кабыл алдык:

- аффективный (эмоциялар, күчтүү сезимдер) – “симпатиялар - антипатиялар”;
- когнитивдүү (прецептивдик, маалыматтык) – “объектини сезүү”;
- конативдик (жүрүм-турумдук) – “өзүн окуу жайынын талабына ылайык алып жүрүү” [3, 87-б.].

Кесиптик орто билим берүү окуу жайларынын өспүрүм курактагы студенттеринин (айрыкча, мектептен 9-классты бүтүрүп келгендердин) арасында жана ошондой эле окутуучулар менен студенттердин ортосунда боло калчу конфликттик кырдаалдардын алдын алуу үчүн конфликтология боюнча семинарларды, жамааттык тренингдик сабактарды өткөрүү, психологдордун консультацияларын уюштуруу, психологиялык жакта жеңилдөө үчүн кааналарды уюштуруу максатка ылайктуу.

Буга чейин айтылып өткөндөй, окутуучулардын ата-энелер менен болгон байланышы, тартиби начар студенттерди тарбиялоодо, аларды оң жолго салууда алар менен биргеликте иш жүргүзүү тарбия процессинде чоң натыйжа берет. Максат эле тартипсиз студентти жазалоо же окуудан чыгаруу эмес, аны кайра тарбиялоо, кетирген кемчиликтерин мойнуна алгандай кылып далил жана мисалдар менен көрсөтүү.

Моюнга алганда, студенттердин ата-энелери менен болгон байланыш дээрлик жокко эсе. Чынында, жогорку окуу жайларына караганда мектептерде ата-энелер менен иштөө салыштырмалуу түрдө жакшы жолго коюлган десек жаңылышпаган болор элек.

Чынында, ата-энелер балдарынын алдында көп нерселерге милдеттүү, алар ата-энелерин балдарды сүйүүгө гана эмес өздөрүнө үлгү боло ала тургандай жүрүм-турумдарга, өздөрүнүн, деги эле жалпы жаш муундардын алдындагы жоопкерчилигин сезүүгө атайылап болбосо да тарбиялайт. Ар бир курактын гана эмес ар бир мезгилдин өз кызыкчылыктары бар. Жалпыбыздын башыбыздан өтүп жаткандай, заманбап техникалар, байланыш жана маалымат каражаттары, түрдүү аксессуарлар тууралуу чондор жаштардан маалымат алып жана үйрөнүп жатышат.

Балдар табиятынан башкалар менен байланышууга, өз билгенин башкалар менен бөлүшүүгө, алар менен карым-катыш жасоого ынтызар. Бул өзгөчөлүктөрдү жана табигый сапаттарды студенттер аркылуу ата-энелер менен тыгыз байланыш түзүүдө натыйжалуу пайдаланууга болот. Колледждердин төмөнкү курстарынын студенттеринин ата-энелерин окуу жайдын иш-чараларына чакыруу, студенттик жүрүштөргө жана экскурсияларга катыштыруу иштерин да активдүү түрдө колго алууну сунуштаар элек. Ар бир эле ата-эне баласынын кайда, кандай шартта жана кимдер менен окуп жаткандыгына, кимдер аларга билим, тарбия берерине кызыгары анык. Зарыл эле жумуштары же өтө эле алыс жашабаган болсо болбосо, алардын жогоруда аталгандай иш-чараларга кызыгуу менен катышары турган сөз. Албетте, ар бир ата-эне баласынын татыктуу билим, мыкты тарбия алуусуна кызыкдар. Учурда жогорку окуу жайларында бюджеттик негизде билим алып жаткандарга салыштырмалуу келишимдик негизде окуп жаткандар абдан арбын. Колледждердеги окуу болсо жалаң келишимдик негизде, күндөлүк тажырыйбадан жана жүргүзгөн изилдөөбүздөн көрүнгөндөй, окутуучулар студенттерге ата-энеңердин төккөн келишим акысын актагыла, алардын кыйналып тапкан акчалары күйүп кетпесин, билимди сатып алып жатасынар, мыкты билим алгыла, ата-энеңерди нааразы кылбагыла деп талбай эле айтып келе жатышат.

Студенттер аркылуу ата-энелерге же ата-энелер аркылуу студенттерге оң таасир этүүдө В.И.Казаренков сунуш кылган педагогикалык таасир этүүнүн методдорун (конкреттүү маселелерди чечүүгө багытталган ыкмалардын же практикалык жана теориялык операциялардын биримдикте аракетке келиши) билүү жана аларды иш жүзүндө колдоно алуу абдан маанилүү [4, 119-б.].

Жогоруда аталган сунуштар жана методдор студенттик жамааттын чыңдалышына, студенттер арасында гана эмес алар менен окутуучулардын орто-

лорундагы бири-бирин мыкты түшүнүүнүн, жакындан таанып-билүүнүн жакшырышына шарт түзөрү шексиз. В.И. Казаренков сунуш кылган методдорду карап көрөлү [4, 119-б.].

Ата-энеден, окутуучулардан таассирленүү аркылуу аң-сезимди өстүрүүчү педагогикалык таасирлер боюнча биринчи топтогу методдор:

- Нравальк-эстетикалык идеалдан, образдан үлгү алуу менен өзүнө-өзү таасир этүү, өзүн өзү башкара билүү, эрктин чыңдалышы (инсан өзүн өзү оңдоого, өстүрүүгө аракет жасабаса, башкалардын бул багыттагы аракеттеринен, тарбиялык, билим берүүчүлүк иштеринен пайда аз).
- Курук сөздөргө караганда иш жүзүндөгү үлгү көрсөтүүнүн мааниси чоң. Ата-энелер менен биргеликте уюштурулган иш-чараларда студенттер курсташтары менен гана эмес, алардын ата-энелери менен да таанышат. Алардай болууга умтулуу менен өспүрүмдөрдө алдыга, жаңы-жаңы ийгиликтерге умтулууга болгон стимул жаралат, ой жүгүртүү деңгээлдери жогорулайт.
- Өспүрүм курактагы ашыкча кыялчектик жана келечек максаттар конкреттешет, чачкын ой-кыялдар системага салынат, өзүнө өзү жасаган мамилеси, ишеними пайда болот.
- Мурдагы чыңалган кырдаалдар, өз ара мамилелер жакшырат, студенттик жамаатта жагымдуу психологиялык климат жаралат. Студенттер арасындагы, алардын окутуучулар, ата-энелер менен болгон мамилелери жакшырат. Өспүрүм курактагы студенттер арасындагы ар кандай конфликттик кырдаалдардын жана жагдайлардын, психологиялык чыңалуулардын алдын алууга өбөлгө түзүлөт.

Педагогикалык багыттагы иш-чаралар аркылуу өспүрүмдөрдүн сезимине таасир этүүчү экинчи топтогу методдор:

- Өспүрүмдү шарт-жагдайга, анын психологиялык өзгөчөлүктөрүнө жараша ийкемдүү түрдө уяткаруу менен ага оң таасир этүү, андагы өзүн өзү көзөмөлгө алуу сапатын калыптануу педагогдон чоң чеберчиликти талап кылат. Мындагы негизги максат – студенттин өз кемчилигин сезе билүүсүнө, аны оңдоого жана четтетүүгө аракеттенүүгө тарбиялоо, өзүнө-өзү болгон ишенимди калыптандыруу. Өспүрүм курактагы студенттеги пессимисттик маанайды жок кылуу менен аларда оптимисттик ишенимдерди жаратуу.

- Сезимге таасир этүү өспүрүмдүн чынчылдыкка, адилеттүүлүккө жана ошондой эле окуусунда

алга умтулуусуна, окуунун алдынкыларына теңелүүгө болгон аракеттерине, намыстуулугуна таянылат. Айтылган сунуш-пикир, сын өспүрүм курактагы студенттин сезимине таасир эте албаса, айтылган сөздөр желге кеткендей эле болот, ал эми “көндү камыш өлтүрөт, жигитти намыс өлтүрөт” деп айтылгандай, өспүрүмдүн намысына тийгизе айтылган, анын намысын ойготкон сөз дал бутага тийген жебедей эле болот. Өспүрүмдөрдү өзүмчүлдүк сезимдерден арылтууга, жардамга муктаждарга көмөк көрсөтүүгө тарбиялоо, алардын баарына түрдүү иш-чараларда, сабакта бирдей мүмкүнчүлүктөрдү берүү педагогдор үчүн биринчи даражадагы милдеттерден. Ошол эле учурда, студенттердин мүмкүнчүлүгүнө жана жөндөмүнө жараша талап кылуунун да өзгөчөлүктөрү өзүнчө.

- Өзүнө болгон ишенимдин да татаал ой-кырлары бар. Өзүнө өзү ашыкча ишенүү, башкалардан ашыкча сезүү бул – кекирейүүчүлүк. Ал эми өз мүмкүнчүлүктөрүн даана сезе билүү менен инсанда турмушка, студентте окуусуна болгон ишеним пайда болот. Мындай учурда жаран өз мүмкүнчүлүктөрүн текке кетирбей натыйжалуулук менен пайдаланат. Ушул себептүү да аталган эки мүнөздү өзүн сүйүү, өзүнө ашыкча баа берүү жана өзүнө болгон ишеним деп ажыратып кароону туура көрдүк. Өзүнө болгон ишеним аркылуу студентте алга умтулуу, өзүн-өзү өстүрүү, ой-жүгүртүүсүн, эрудициясын байытууга аракеттенүү пайда болот.

- Адамдагы бири-бирине болгон жылуу сезимди тарбиялоо. Башкалардын начар сапаттарын эмес жакшы жактарын издөө, окутуучуларга же ата-энелерине гана эмес тайпалаштарына жана курсташтарына да жылуу мамиле жасоого калыптандыруу. Кек сактоодон алыс болуу, башкалардын келтирген зыяндырына эмес, жакшылыктарына артыкчылык берүү, “жылуу-жылуу сүйлөсө жылан ийинде чыгат” деген сыяктуу сага зыян, каршылык көрсөтөм дегендер да өз кылыгынан уялып калсын. Курсташтар жабыр тартса кошо кайгырып, кубанса кошо кубанууга, көрө албастыктан алыс болууга тарбиялоо.

В.И. Казаренков ата-энелер жана окутуучулар студенттердин биргеликте конфликттик кырдаалды алдын алуу боюнча жүргүзүүчү иштеринин натыйжасы алардын бул багыттагы иш-чараларга теориялык жана практикалык жактан даярдыгына байланыштуу деп эсептейт. Айрым ата-энелер балдарынын келечегин жана ийгиликтери окутуучуларга керегирээк сыяктуу бардык жоопкерчиликти аларга жүктөп коюшат да, кыбыр эткен нерселердин бардыгын

(студенттердин ийгиликтери, жетишкендиктери, тарбиялуулугу ж.б.) алардан талап кыла беришет.

Конфликттик кырдаалдын алдын алуунун педагогикалык шарттарын түзүү үчүн ага катышуучу тараптардын макулдугу зарыл. Бирок да, бир тараптын да бул боюнча макулдашууга жасаган кадамы экинчи жак тарабынан түшүнүүчүлүк менен кабыл алынышына жагымдуу шарт түзүп калышы да мүмкүн. Мына ошондуктан да элде “эки адам чатакташып калса акылдуусу жана сабырдуусу айыптуу” деп бекер жеринен айтылбайт. Тилекке каршы, конфликттик кырдаалдарга катышкан ар бир тарап көп учурда өзүн гана туура деп эсептөө менен экинчи тарапты жөндүү да, жөнсүз да айыптай беришет, натыйжада эки тараптын тең негативдик эмоциясы чатак ырбаган сайын ашып-ташат. Буга ар бир инсандын жеке намысы, тактап айтканда, сокур намысы да айыптуу болуу менен ал чыр-чатактын чечилишине кедергисин тийгизет. Ошондуктан да, эки тараптын тирешип тура бергенден көрө бир тараптын конфликтти токтотууга карай кадам таштаганы абдан маанилүү, эң негизгиси, муну экинчи тараптын мен жеңдим деп түшүнүп албоосу.

В.И. Казаренков ата-энелер менен окутуучулардын ортосундагы пикир келишпөөчүлүктөрдүн чыгышына да студент күнөөлүү болуп калат деп эсептейт. Эгер окутуучу студенттер менен мамиле жасоодо гуманисттик педагогиканын идеяларын карманса студент менен окутуучунун, демек, ата-эне менен окутуучунун ортосунда конфликттик кырдаал жаралбас эле. Жогоруда аталып өткөн моралдык принциптер өспүрүм курактагы студенттерде жарандар ортосундагы чыныгы адамдык мамилени калыптандырууга, аларды терс кылык-жоруктарга каршы күрөшүүгө, жакшы сапаттарды жана мамилелерди колдоого алууга тарбиялоого багытталган. Жаш улан, кыздар аталып өткөн принциптердин чегинен чыкпай жашаса жана окуса, албетте, окуу процессинде конфликттик кырдаалдар жаралбайт деп ишенүүгө болот. Жаш чагынан башкаларды түшүнө билген, ар кандай жаңжалдуу жагдайларды ийкемдүү түрдө жөнгө сала алган жаран улам бул сапаттарын өстүрө баруу менен жетилген куракка барганда да башкалар менен сейрек кагылышууларга, чыр-чатакка барат.

Биздин пикирибиз боюнча, билим, тарбия берүү процессине педагогикалык кызматташуунун негиздери болгон өз ара түшүнүшүнү жана сыйлашууну, өз ийгилигине болгон канааттанууну жана ошондой эле өз кемчилигин сезе жана моюнга ала билүүнү киргизүү, ага жетишүү “студент-студент”, “окутуучу-студент”, “окутуучу - ата-эне”, “ата-эне - студент”

системасындагы конфликттик кырдаалдардын алдын алуунун зарыл түрдөгү шарты.

Окуу процессинде конфликттик кырдаал жаралганда анын алдын алуу же залакасыз чечүү демилгеси профессионалдык жактан даярдыгы бар, бир топ турмуштук тажырыйбага ээ болгон окутуучу тараптан чыгууга тийиш. Конфликттик кырдаалдын кандай түрү болбосун каршылашкан, талаш-тартышка барган тараптарды өз ара мамилелештерге, масилеттештерге, деструктивдик абалды конструктивдик жагдайга айландыруу окутуучунун биринчи кезектеги милдеттеринин бири. Окутуучулар үчүн конфликтология боюнча семинарларды өткөрүү, аларды конфликттик кырдаалдардын алдын алуу боюнча методдор менен жакындан тааныштыруу абдан чоң мааниге ээ. ЖОЖ-дук практика көрсөткөндөй, көпчүлүк окутуучулар студенттер жана алардын ата-энелери менен болгон конфликттин алдын алуу, эгер мындай жагдай чыгып калган болсо, андан залакасыз чыгып кетүүдө бир топ түйшөлүштөт, психикалык жактан кыйын-чылыктарга туш болушат. Конфликттик кырдаалдан чыгып кетүүдөгү эң эле чоң тоскоолдук жаратуучу себеп – ар бир тараптын чегинүүгө барууну, кели-шүүгө келүүнү, өз кемчилигин моюнуна алууну каалабагандыгы [5, 127-б.].

“Студент-студент”, “окутуучу-студент”, “окутуучу - ата-эне”, “ата-эне - студент” системасындагы конфликттик кырдаалдардын жаралуу коркунучу окутуучуну нервдик чыңалууга алып келет, аны кесиптик ишмердүүлүгүнөн алагды кылат [6, 180-б.]. Мындай абалга туш келген педагогдордун психологдордон консультация алганы, психологиялык жактан жеңилдетүүчү кааналарга барганы, тренингдик сабактарга катышканы максатка ылайыктуу. Бул иш-чаралар окутуучунун эмоционалдык жактан турукташышына өбөлгө түзөт да, анын психикалык чыңалуусу бошондоо менен өз жайына келет, эч кандай жагымсыз жагдайлар анын күндөлүк ишине тоскоолдук жарата албагандай болот.

Окутуучулар үчүн конфликттик кырдаалды түздөн-түз чечүүнүн эки жолу бар. Биринчиси психологиялык - педагогикалык практикада жана ошондой эле бул багыттагы адабияттарда эң кеңири тараган түрү – тажырыйбалуу окутуучулардын жаштарга жол көрсөтүүсү, аларга акыл-насааттарын айтуусу жана өз ара тажырыйба алмашуу. Жаш окутуучуларга салыштырмалуу орто жана улуу муундагы окутуучулардын мүнөздөрүнүн токтоо тартып калганы жалпыга маалым, ошол эле учурда терс мүнөз студенттер жана ата-энелер бул курактагы окутуучулардан айбыгып, сейрек учурларда гана алар менен конфликттик

кырдаалга барышат [7, 161-б.]. Бирок да, студенттер же алардын ата-энелери менен чырлуу жагдайга барган окутуучулар гана бул жагымсыз жагдайдын чыгуу себептерин тагыраак билишет. Башка окутуучулар конфликттик кырдаалды сырттан гана байкоо менен анын чыгуу себептерин так билбей, тигил же бул тарапты объективдүү түрдө актай албай же тескерисинче, күнөөсүн моюнуна коё албай калышы толук мүмкүн.

Конфликттик кырдаалдын алдын алуунун же андан эч бир тарапка залакасыз түрдө чыгуунун экинчи жолу - жаш окутуучулар үчүн атайын семинарларды жана тренингдерди уюштуруу. Буга чейин айтылып өткөндөй, окуу процессиндеги чыр-чатактуу жагдайларда эч бир тарап материалдык да, моралдык да кызыкчылыктарды көздөбөйт жана анын келип чыгуу себептерин аныктоо да салыштырмалуу түрдө жеңилерээк. Ошол себептүү жаш окутуучулар конфликттик кырдаалдарды адекваттуу жолдор менен чечүүнүн ыкмаларын жогоруда аталган семинарларга жана тренингдерге катышуу менен үйрөнгөнү максатка ылайыктуу, ага атайын практиканын, эксперимент жүргүзүүнүн зарылчылыгы жок, окутуучулар

үчүн күндөлүк сабак, алар туш болгон айрым конфликттик кырдаалдар турмуштук практика болуп эсептелет.

Адабияттар:

1. Конфликтология. - Ростов-на Дону: Феникс, 2000. - С. 320.
2. Основы конфликтологии. Под ред. В.Н. Кудрявцева. - Москва, 1997. - С. 197.
3. Конфликты в школе / Под редакцией В.В. Кононова - Л.: Лениздат, 1990. - С. 200.
4. Казаренков В.И. Педагогическое взаимодействие технология и искусство. - Москва: Просвещение, 1998. - С. 120.
5. Бабаева А.Д., Токторова А.Э. ЖОЖдун студенттеринин нравалык-укуктук маданиятын калыптандыруу. Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2018. - С. 125-127.
6. Маврина И.А. Социальность современного образования: Монография. - Омск: Изд-во ОмГПУ, 2000. – С. 182.
7. Бабаева А.Д., Токторова А.Э. Орто кесиптик окуу жайлардын студенттерин инсандык жактан калыптандыруу процессинде нравалык укуктук тарбия берүүнүн ролу. Наука и новые технологии и инновации Кыргызстана. - Бишкек, 2018. - С. 158-161.